

ԱՂՎԱՆԻՑ ԱՇԽԱՐՀԻ ՔԱՂԿԵԴՈՆԻԿ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՆԵՐՍԵՍ-ԲԱԿՈՒՐԻ ԳԱՀԸՆԿԵՑՈՒԹԱՆ ՇՈՒՐՁ

Մովսես Կաղանկատվացու «Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի» աշխատության Գ հատորում պահպանվել են մի շարք արժեքավոր փաստաթղթեր և տեղեկություններ¹, որոնք լույս են սփռում է դարի վերջի և Ը դարի սկզբի Հայաստանի և Աղվանից աշխարհի եկեղեցիների հարաբերությունների վրա և պարզաբանում երկու եկեղեցիների փոխհարաբերությունների մի շարք կարևոր կետեր:

Ըստ Մ. Կաղանկատվացու երկի, Աղվանից Եղիապար կաթողիկոսի մահվանից հետո, Աղվանից իշխան Վարազ-Տրդատի կընտը՝ Աղվանից տիկին, քաղկեդոնական աղանդի հետևող Սայրամի նախաձեռնությամբ կաթողիկոսական գահին է բազմում Գարդմանի եպիսկոպոս «յերկաբնակ աղակոյն Քաղկեդոնի» Ներսես-Բակուրը: Թե՛ Աղվանից տիկինը և թե՛ Ներսես-Բակուրը, սակայն, ծածկում էին իրենց իսկական համոզումները:

Կաթողիկոսական ընտրության ժամանակ Մեծիրանց եպիսկոպոս Հովելը «խնդրեաց ի Ներսիսէ ձեռնարկ նպովել զժողովն Քաղկեդոնի և զտոմարն Լևոնի՝ նովին մատանեալ», որը ստանալուց հետո, «նոյն ինքն Յովել եպիսկոպոս հանդերձ այլ եպիսկոպոսունք վերակոչեն զնա ի հայրապետական շնորհս սուրբ աթոռոյն Աղուանից»:

14 տարի անց վախճանվում է Մեծիրանց

Հովել եպիսկոպոսը: Ներսես կաթողիկոսը գնում է Մեծիրանց գավառը և գործակցելով Չաքարիա «վանաց հոր» հետ ձեռք է ձգում իր ստորագրած հավատո թուղթը և ոչնչացնում նույն Չաքարիայի ձեռնադրելով Մեծիրանց եպիսկոպոս: Որից հետո սկսում է բացահայտ արտահայտել իր քաղկեդոնական համոզումները և, Սայրամ տիկնոջ ու այլ համախոհ նախարարների հետ գործակցելով, հալածանք սկսել հայրենավանդ հավատքին հավատարիմ եպիսկոպոսների և նախարարների դեմ: Նրանց հալածանքն առաջին հերթին ուղղվում է Մեծկողմանց Իսրայել եպիսկոպոսի և Գարդմանի Եղիապար եպիսկոպոսի դեմ, որոնց և «հալածեալ տարաբնակ արար»:

Հայրենավանդ հավատքին հավատարիմ եպիսկոպոսներն ու նախարարները, որոնցից անվանապես հիշվում են Կապադակի եպս. Հովհաննեսը, Ամարասի եպս. Սահակը, Հոջի եպս. Սիմեոնը և Աղվանից իշխան Շերոն, մեծ ժողով են գումարում, նպովում են Ներսեսին և բոլոր հերձվածողներին⁴ ու գրում

³ Անդ, էջ 293—294, գլ. Գ:

⁴ Անդ, էջ 294, գլ. Գ: Մովսես Կաղանկատվացու մոտ պահպանված Եղիա կաթողիկոսի «Գիր պայմանի»-ում այս մասին կարդում ենք. «Եւ ժողովեցան առ իս հոգևորք և մարմնաւորք, և ցուցին ինձ զայն գիր, որ յառաջ նպովեալ և ի բաց ընկեցեալ էր զՆերսես ի յԱղուանից կաթողիկոսութենէն: Թէպէտ և նա բռնակալութեամբ կացեալ էր յաթոռն, սակայն նոյն եպիսկոպոսունքն և բովանդակ ուխտ եկեղեցւոյ վերստին նպովեցին գրով և կնքով, Աստուծոյ միջնորդութեամբ և մեօք հանդերձ և պայմանեցին,

¹ Մովսես Կաղանկատվացի, Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, աշխ. Վարազ Առաքելյանի, Երևան, 1983, էջ 293—311 (Հտ. Գ, գլ. Գ—ԺԱ):

² Անդ, էջ 293, գլ. Գ:

են հայոց Եղիա կաթողիկոսին, տեղյակ պահելով նրան եղելությանը, և խնդրում դարձանել իրենց պառակտումը՝ իբրև իր անդամների⁶:

Հայոց Եղիա կաթողիկոսը դիմում է Աբղղմելիք ամիրմունիին⁶ և հայտնում, որ Աղվանից կաթողիկոսը, որ նստում է Պարտավում, «խորհուրդ արարեալ ընդ կայսրն Յունաց» հեռացել է հայրենավանդ հավատքից և քարոզում է Հունաց դավանությունը, «վի՛ ի հաւատ և ի միաբանութիւն նմա եկեցեն»⁷: Աբղղմելիք ամիրմունին պատասխան նամակով⁸ երաջխավորում է Եղիային⁹ տնօրինել անհրաժեշտը և ուղարկում նրան իր «ծառաներից» մեկին «բազում պօռօք» Պարտավում «ապստամբների» հետ դատաստան տեսնելու համար:

Չորացած արաբների հովանավորությամբ՝ Եղիա կաթողիկոսը խորխոռունեաց Սիմեոն, Ամատունեաց Սարգիս, Ռոստակա Սարգիս եպիսկոպոսների, Հովհաննես վարդապետի և այլոց ուղեկցությամբ¹⁰, գնում է Պարտավ, ժողով գումարում և գահընկեց անում Ներսեսին: Նույն ժողովում կաթողիկոս է ընտրվում Սիմեոն սարկավագապետը և ձեռնադրվում «ի հայրապետութիւն Աղուանից», իսկ Ներսեսը ձեռքակալվում է և ջուտով վախճանվում շղթաների մեջ՝ 14 տարի ուղղափառությամբ և 3 ու կես տարի չարափառությամբ կաթողիկոսություն անելուց հետո:

Աղվանից ժողովը Հայոց Եղիա կաթողիկոսին է տալիս մի ձեռնարկ «վասն միաբանութեան և ուխտի հաստատութեան Հայոց և Աղուանից», որ նպղծվում են բոլոր հերետիկոսները¹¹:

Երկու եկեղեցիների փոխհարաբերությունների ճշմանն համար կարևոր նշանակություն ունի Ձեռնարկի հետևյալ հատվածը. «Նոյնպես և վասն ձեռնադրութեան կաթողիկոսաց Աղուանից այսպես կանոնեցաք. քանզի ի սուղ ինչ ժամանակ կաթողիկոսքս

մեր վկարգն յեպիսկոպոսացս մերոց առին, իսկ այժմ վի անփորձ և անընտրող գործով եղև և հերձուածեցաւ աշխարիս, վասն այդորիկ պայմանեցաք առաջի Աստուծոյ և ձեռոյ հայրութեանդ, եթէ ձեռնադրութիւն հայրապետութեանս Աղուանից ի սուրբ Գրիգորի աթոռոյն լիցի՝ միաբանութեամբ աշխարհիս՝ որպէս և էրն ի սրբոյն Գրիգորայ անտի, վի անդ ընկալաք լուսաւորութիւն և ճմարտութեամբ գիտեմք, թէ վոր դուք ընտրեք, հաճոյ Աստուծոյ է և մեզ: Եւ յայսմ պայմանէ մի լիցի իջխանութիւն ումեք արտաքոյ ելանել և այլաձև ինչ առնել. ապա եթէ ոչ անվաւեր և ունայն լիցի և մի համարեցի ձեռնադրութիւնն այն ընդունելի»¹²:

Սույն ձեռնարկը թվագրված է «ՁԵ երորդ ամին Տաճկաց և ի հայ թուականիս ձևԸ յամեսանն հրոտից»¹³:

Ձեռնարկի տակ կնքել և ստորագրել են Աղվանից Սիմեոն կաթողիկոսը, Կապադակի Հովհաննես, Հոռո Սիմեոն, Ամարասի Սահակ, Մեծ Կուենից Սահակ եպիսկոպոսները, բազմաթիվ վանահայրեր, Աղվանից իջխան Երո պատրիկը, Աղվանից սպարապետ Ջուանքո պատրիկը և բազմաթիվ այլ իջխաններ¹⁴:

Ստանալով այս ձեռնարկը՝ Եղիա կաթողիկոսը «Գիր պայմանի»¹⁵ է տալիս ժողովականներին, որով թելադրում է, որ ընդունեն մոլորվածներին, եթե «կան ի նոյն պայմանի և յաւանդութեան սուրբ հարցն», իսկ եթե «թիրեցի ոք յայսմ պայմանէս, կաթողիկոս կամ եպիսկոպոս, չունի իջխանութիւն ի ձեր վերայ»: Սույն գրությունը, ինչպես նաև Ձեռնարկի պատճենը Եղիա կաթողիկոսը ի պահ է հանձնում Ներսիսի ուխտի վանահայր Բշիկին¹⁶:

Այս դեպքերն իրենց արտահայտությունն են գտել նաև այլ պատմիչների երկերում:

Այսպես, Ստեփանոս Ասողիկը գրում է. «Սա (Եղիա կաթողիկոսը)՝ Ե. ք. Պ.) հրաժանաւ Աբղղմելիքայ արար պժողովն ի Պարտաւ, և ետ տանել ՎՆերսէս Բակուր՝ չկաթողիկոս Աղուանից առ ամիրապետն, վի ջա-

եթէ կամք ի նոյն հաստատութեանս և ոչ խառնիք ի պիղծ աղանդն Քաղկեդոնի և ընդ չար վարդապետութիւնն Բակուրայ», էջ 303, գլ. Թ:

⁶ Անդ, էջ 295, գլ. Դ:

⁸ Նամակի սկզբում նրան կոչում է Տիեզերակալ Աբղղայի ամիրմունոյ, իսկ իրեն՝ Եղիա՝ հայոց եպիսկոպոսապետ, էջ 295:

⁷ Անդ, էջ 295—296, գլ. Ե:

⁸ Անդ, էջ 296, գլ. Զ:

⁹ Եղիան նամակում կոչվում է Եղիա Արմենեան ապգի ջաթկիդ, մի բան, որ խոսում է նամակի հարապատության մասին:

¹⁰ Անդ, էջ 296—297, գլ. Է:

¹¹ Անդ, էջ 298—302, գլ. Ը:

¹² Անդ, էջ 302:

¹³ Անդ, էջ 302:

¹⁴ Անդ, էջ 300, 302:

¹⁵ Անդ, էջ 303—304, գլ. Թ:

¹⁶ Ներսիսի վանքը, որը կոչվել է նաև Զրվշտիկ կամ Եղիշե առաքյալի վանք, է դարի Բ կեսին և Ը դարի սկզբին եղել է Աղվանից կաթողիկոսության գրադարան-արխիվը: Տես. Եսկիկ քնն. Պետրոսյան, Ստեփանոս Սյունցու «Բան պատասխանոյ առ վարդապետն Աղուանից» թուղթը, «Էջմիածին» 1984, Ա, 50:

նայր պԱղուան քաղկեդոնիկ առնել¹⁷։ Ըստ Հովհաննես կաթողիկոս Դրասխանակերտցու՝ Աղվանից եպիսկոպոսապետ Ներսեսը, որ «չարադաւան գտանէր չար աղանդոյն Քաղկեդոնի» և մի տիկին, «որ յայնժամ հրամակնատար էր Աղուանից», ցանկանում են քաղկեդոնականությունն ընդունել տալ իրենց կողմերում։ Աղվանից նախարարները, սակայն, դիմում են Հայոց Եղիա կաթողիկոսին, որը և նախ փորձում է սիրով և հորդորներով ուղղել մոլորվածներին, իսկ երբ տեսնում է նրանց անդրդվելիությունը, դիմում է Օմար ամիրապետին՝ մեղադրելով նրանց, թե «ի բաց բերեալ են ի հնապանդութենէ մեծի տէրութեանդ ձերոյ... պազաւորն Հոռոմոց քարոզեն և ի նա վաշխարիս մեր հնարին դարձուցանել»։ Ամիրապետն իր ծառաներից մեկին ուղարկում է Ներսեսին և տիկնոջը ձերբակալելու համար, իսկ Հայոց Եղիա կաթողիկոսը այլ եպիսկոպոսապետ է հաստատում Աղվանից Աթոռին¹⁸։

Դրասխանակերտցու մոտ հանդիպող հիմնական տարբերությունը ամիրապետի անունըն է՝ Օմար (717—720), մինչ ըստ Մովսես Կաղանկատվացու և Ասողիկի Եղիա կաթողիկոսը դիմել է Աբդի ալ-Մալիքին (685—705)։ Սույն դեպքը հիշատակում է նաև Վարդան Արևելցին, որ պարպապես հիշում է, թե Եղիա կաթողիկոսը «ի ձեռն Ումարայ» աքսորում է Ներսեսին, առանց ճշտելու Ումարի ով լինելը¹⁹։

Մովսես Կաղանկատվացուն է հետևում նաև Կիրակոս Գանձակեցին։ Այստեղ նույնպես Եղիա կաթողիկոսը դիմում է Աբդի ալ-Մալիքին։ Գանձակեցու մոտ հետաքրքիր նորությունն այն է, որ Աղվանից եպիսկոպոսներն ու նախարարները «մուրհակ» են տալիս ամիրապետի ներկայացուցչին, «պի առասց հրամանի կաթողիկոսին հայոց ոչ ձեռնադրեսցեն կաթողիկոս Աղուանից»²⁰։

Սույն դեպքին անդրադառնում է նաև Ստեփանոս Օրբելյանը, Հայոց և Աղվանից եկեղեցական հարաբերությունների պարզաբանման առիթով։ Ըստ Ստ. Օրբելյանի, Աղվանից առաջին եպիսկոպոսը ձեռնադրվել է Ս. Գրիգոր Լուսավորչի կողմից՝ Աղվանից Ուռնայր արքայի խնդրանքով «և կացեալ ի

հնապանդութեան հայոց աթոռակալացն վանս 440, ի հայոց առին ձեռնադրութիւն Աղուանից կաթողիկոսին, պի հայոցն պատրիարք էր և Աղուանիցն՝ արք եպիսկոպոս և այս ի ժամանակս քանակինգ կաթողիկոսաց հայոց մինչ ի Տէր Աբրահամ»։ Հայոց Կոմիտաս կաթողիկոսի օրոք «դարձեալ հնապանդին Աղուանք հայոց... մինչ ի Տէր Եղիա»։ Մեկ հետաքրքրող դեպքը պատմելուց հետո Ստ. Օրբելյանը գրում է, որ դրանից 137 տարի հետո, մինչև հայոց կաթողիկոս Գևորգ Գառնեցին (877—897) Աղվանից հայրապետները ձեռնադրվել են հայոց կաթողիկոսների կողմից²¹։ Ինչպես նկատեցինք արդեն, Ստ. Օրբելյանը մեկ հետաքրքրող դեպքն օգտագործում է իբրև ապացույց իր թեզի համար և այդ է պատճառը, որ նրա մոտ բացակայում են մանրամասնությունները, ինչպես օրինակ ամիրապետի անունը և այլն։

Ամփոփելով.

Աղվանից կաթողիկոս Ներսես-Բակուրը որոշ ժամանակ (14 տարի) ուղղափառությանը հայրապետություն անելուց հետո գործակցում է Աղվանից իշխան Վարապ-Տրդատի կնոջ՝ Սպրամի հետ և փորձում քաղկեդոնականությունը տարածել իրենց երկրում, այդպիսով բյուզանդական ազդեցության տակ զգելով Աղվանից աշխարհը։ Այն հանգամանքը, որ Ներսես կաթողիկոսը երկար տարիներ ուղղափառ է եղել, խոսում է այն մասին, որ նրա և Աղվանից իշխանուհի Սպրամի քաղկեդոնականությունը պայմանավորված է եղել զուտ քաղաքական նկատառումներով։ Այդ կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ Աղվանից իշխան Վարապ-Տրդատը իր Գագիկ և Վարդան որդիների հետ պատանդ էր բյուզանդական արքունիքում²², և Սպրամ տիկինը կարող էր ամեն ինչ անել իր ամուսնուն և զավակներին պատելու համար։

Ներսես կաթողիկոսի և Սպրամ իշխանուհու այս քաղկեդոնականությունը, սակայն, հանդիպում է լուրջ դիմադրության Աղվանից եպիսկոպոսների և իշխանների մեծամասնության կողմից, որոնք և ժողով գումարելով գահընկեց են հռչակում Ներսես կաթողիկոսին և այդ մասին տեղյակ պահում հայոց Եղիա կաթողիկոսին։

Եղիա կաթողիկոսը դիմում է արաբական տերության օգնությանը։ Մովսես Կաղանկատվացու մոտ պահված է Եղիա կաթողի-

¹⁷ Ստեփանոս Տարսեղույ Ասողկան Պատմություն տիեզերական, Ս-Պետերբուրգ, 1885, 102։

¹⁸ Պատմություն Յովհաննու կաթողիկոսի, Երուսաղեմ, 1867, էջ 126—128։

¹⁹ Վարդան Բաթրաբեքոյի, Պատմություն Տիեզերական, Մոսկվա, 1861, էջ 100։

²⁰ Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն հայոց, աշխ. Կ. Ա. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1961, էջ 196—197։

²¹ Ստեփանոս արք. Օրբելյան, Պատմություն նահանգին Սիսական, Թիֆլիս, 1910, էջ 279—281։

²² Տես Բ. Ա. Ուլուբաբյան, Դավազներ հայոց արևելից կողմանց պատմության, Երևան, 1981, էջ 266։

կոսի նամակը ուղղված Արդ ալ-Մելիք ամիրայապետին (685—705): Նույն անունն ունեն նաև Ասողիկը և Կիրակոս Գանձակեցին: Մինչ ըստ Հովհաննես Դրասխանակերտցու Եղիան դիմել է Օմար ամիրայապետին (717—729): Վարդան Արեւելցին հիշում է Օմար անունը՝ առանց նշելու նրա պաշտոնը:

Ըստ Մաղաքիա արք. Օրմանյանի²³, Եղիա կաթողիկոսը դիմել է ոչ Արդ ալ-Մալիքին, ոչ Օմարին, այլ Վալիդին (705—715), իսկ ըստ Բ. Ա. Ուլուբաբյանի²⁴, Եղիա կաթողիկոսը դիմել է ոչ թե ամիրայապետին, այլ Պարտավում նստող նրա ներկայացուցիչ Արդմելիք էմիր Մումինին: Այս նոր վարկածի համար, սակայն, հեղինակը ոչ մի բացատրություն չի տալիս:

Այս խնդրի լուծումը սերտորեն կապված է տվյալ դեպքի թվականի ճշտման հետ: Այս հարցում նույնպես արտահայտվել են բազմաթիվ կարծիքներ: Այսպես, ըստ Մակար Եպս. Բարխուտարյանցի²⁵ հաշվումների՝ Եղիա կաթողիկոսը Պարտավ է եկել 700 թվականին: Մաղաքիա արք. Օրմանյանը²⁶ այս դեպքերի հավանական թվականը համարում է 713-ը: Աբրահամ Ջամիլյանը²⁷ այն դնում է 705 թվականին: Ըստ Ջ. Բունիատյովի, Ներսես-Բակուրը գահընկեց է արվել 704 թվականին²⁸: Ըստ Բ. Ա. Ուլուբաբյանի. «Վերոհիշյալ թվերի միակ ճիշտ հիմքը Ներսես-Բակուրին դատապարտելու համար գումարված ժողովի արձանագրությունն է (երդմնաթուղթը), որը կարևորագույն փաստաթուղթ է, մեջ է բերված մատենագրի կողմից, ամենայն հավանականությամբ, անփոփոխ: Իսկ մյուս վկայությունները մատենագրին են, որոնք կարող են ճշգրտված չլինել: Ժողովի ներկայացրած երդմնաթղթի մեջ հիշվում է. «Գրեցաւ գիրս... ի հայ թուականիս հարիւր քառասուն և ութն յամսեան հրոտից»: «Հրոտիցը» հուլիսն էր: Հայոց թվական 148-ն էլ կլինի քր. 699-ը: Ուրեմն, Ներսես-Բակուրը գահընկեց է արվել 699-ին»²⁹:

Բ. Ա. Ուլուբաբյանն անտեսում է սակայն այն փաստը, որ նույն փաստաթղթում, ինչպես տեսանք, հայոց ձևով թվականի դիմաց

նշանակված է նաև «25 երորդ ամին Տաճկաց», որ համընկնում է 704 թվականին:

Բարեբախտաբար, Մ. Կաղանկատվացու երկից անկախ պահպանվել է Եղիա կաթողիկոսի «Գիր պայմանի»-ի մի այլ, ավելի ընդարձակ տարբերակ³⁰, որի վերջում դրված է «Եւ գրեցաւ գիրս այս վկայութեամբ երկուցունց կողմանց ի ձԾԲ թուականութեան հայոց և 25 թուականութեան Տաճկաց»³¹:

Ըստ նույն թղթի հրատարակիչ Ա. Հ. Հակոբյանի հաշվումների, «Պարտավի ժողովը տեղի է ունեցել 704 թ. փետրվարի 27-ի և մարտի 28-ի միջև»³²:

Այս թվականը հաստատվում է մեկ այլ պատմական վավերագրով, որ հրատարակել է Արշակ Տեր-Միքելյանը Սամվել Անեցու ժամանակագրության հրատարակության առթիվ, նույն գրքի ծանոթագրություններում: Այն Աղվանից Միքայել կաթողիկոսի գումարած ժողովի որոշումն է, որ թվագրված է «22 թուականութեան հայոց»³³:

Նույն փաստաթղթի աշխարհաբար թարգմանությունը տեղ է գտել Հայ ժողովրդի պատմության քրեատոմատիայի Ա հատորում³⁴: Կապմունքը թեև ճշտորեն եզրակացրել են, որ բնագրում հիշված Եղիա հայոց կաթողիկոսը Եղիա Ա Արճիշեցին է, ըստ ավանդական թվագրության՝ 703—717, սակայն որոշ շփոթության են մատնվել «22 թուականութեան հայոց» տվյալի հարցում: Այսպես, նրանք գրել են. «Քիչ հավանական է, որ Ե դարի առաջին կեսում կարող էին գործածել հայկական թվականը: Բայց եթե այդ իրողություն համարենք՝ հայոց 22 թվականը կհամապատասխանի 639—640 թվականներին»³⁵:

³⁰ Ա. Հ. Հակոբյան, Եղիա Արճիշեցի կաթողիկոսի նորահայտ թուղթը, ՊԲՀ, 1981, հմր. 4, էջ 140—152, բնագիրը՝ 149—151:

³¹ Այս նոր տվյալի լույսի տակ համեմատելով Կաղանկատվացու և այս թղթի տվյալները, ունենում ենք հետևյալ աղյուսակը.

Կաղանկատվացի	Եղիա
ձևով հայոց=699	ձԾԲ հայոց=703/4
25 Տաճկաց=704	25 Տաճկաց=704

Պարզ է, որ Կաղանկատվացու մոտ պահպանված ձևով-ն սխալ ընթերցում է:

³² Ա. Հ. Հակոբյան, անդ, էջ 148:

³³ Սամուելի քահանայի Անեցույ հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց, աշխ. Արշակ Տեր-Միքելյանի, Վաղարշապատ, 1893, էջ 286:

³⁴ Հայ ժողովրդի պատմության քրեատոմատիա, Երևան, 1981, էջ 729—730:

³⁵ Անդ, էջ 730:

²³ Մաղաքիա արք. Օրմանյան, Ազգապատում, հտ. Ա, Պեյրուս, 1959, էջ 812:

²⁴ Բ. Ա. Ուլուբաբյան, անդ, էջ 269:

²⁵ Մակար Եպս. Բարխուտարյանց, Պատմություն Աղվանից, հտ. Ա, Վաղարշապատ, 1902, էջ 121:

²⁶ Մաղաքիա արք. Օրմանյան, անդ, էջ 814:

²⁷ Աբրահամ Ջամիլյան, Հայոց եկեղեցու պատմություն, հտ. Ա, Նոր-Նախիջևան, 1914, էջ 137—138:

²⁸ Ըստ Բ. Ա. Ուլուբաբյանի, անդ, էջ 272:

²⁹ Բ. Ա. Ուլուբաբյան, անդ, էջ 273:

Եղիա Արճիշեցի կաթողիկոսը Աղվանքի կաթողիկոս է ձեռնադրում Սիմեոնին, որը սեկ ու կես տարի հետո մահացել է, և նրան հաջորդել է Միքայել կաթողիկոսը³⁶։ Եղիա կաթողիկոսի գումարած ժողովի ձեռագրերում հիշված Աղվանից եպիսկոպոսներից Կապառակի եպս. Հովհաննեսը և Ամարասի եպս. Սահակը հիշվում են նաև Միքայել կաթողիկոսի ժողովի գրության մեջ։ Այստեղ հիշվում է նաև Ներսես-Բակուրի ձեռնադրած Մեծիրանց եպիսկոպոս Ջաքարիան, որ հաջորդել էր Հովելին։ Երկու ժողովներում էլ Աղվանից իշխաններին գլխավորում է Աղվանից իշխան Շերո պատրիկը։ Բացի այդ, բազմաթիվ իշխանների անուններ համընկնում են միմյանց։

Պարզ է, որ Արշակ Տեր-Միքեյանի հրատարակած գրությունը չի կարող 639—640 թվականներին վերաբերել։ Այստեղ պետք է կատարել մի պարզ լուծում. «2Ը թուակա-նութեանս հայոց»-ը պետք է կարդալ «2Ը թուակա-նութեան տաճկաց», որ կհամապա-

տասխանի 707 թվականին։ Արաբական 2Ե թվականին Աղվանից կաթողիկոս է դառնում Սիմեոնը, որին մեկ ու կես տարի հետո հաջորդում է Միքայելը՝ 705/6 թ., որը՝ 707 թ. գումարում է վերոհիշյալ ժողովը։

Այսպիսով և ոչ մի հիմք չենք ունենա կասածի տակ դնելու Մովսես Կաղանկատվացու մոտ պահպանված նամակների վավերականությունը, և կարող ենք հաստատապես ասել, որ 703—704 թթ. Եղիա կաթողիկոսը նամակով դիմել է Աբդ ալ-Մալիք (+705) ամիրապետին։ Իսկ ինչպես է մուտք գործել Օմար անունը հայ պատմիչներից ումանց երկերում, ճշգրիտ դժվար է ասել։ Սակայն անհավանական չէ հետևյալ բացատրությունը. Օմար ամիրապետ է եղել 717—720 թթ.։ Դա ինքնին ենթադրել է տալիս, որ նա 704 թ. կարող էր Աբդ ալ-Մալիքի հավատարիմ փորավարներից մեկը լինել։ Հավանաբար հենց նրան էլ Աբդ ալ-Մալիքն ուղարկել է Եղիա կաթողիկոսին օգնական՝ Ներսեսին պատժելու համար։ Եվ հենց այս իմաստով էլ կարելի է հասկանալ Վարդան Արևելցու այն արտահայտությունը, թե Եղիան «ի ձեռն Ումարայ» աքսորում է Ներսեսին։

³⁶ Մովսես Կաղանկատվացի, անդ, էջ 311։

